

H.J. de Jonge
W. Otterspeer (red.)

Altijd een vonk of twee

De Universiteit Leiden van 1975 tot 2000

Universiteit Leiden

Op Hugo de Grootstraat 27, rechts op de foto, was in de hele hier besproken periode een deel van de faculteit der rechtsgeleerdheid ondergebracht. Oorspronkelijk was dit het Laboratorium voor organische chemie (1896-1898, architect J. van Lokhorst). Ook het ertegenover gelegen gebouw, Hugo de Grootstraat 32, links op de foto, was en is bij rechten in gebruik. Dit was oorspronkelijk het Pharmaceutisch laboratorium (1895-1897, J. van Lokhorst).

H. Franken

De wet van de remmende voorsprong

De periode begon zo mooi.¹ Leiden had een voorname universiteit, gerespecteerd en geëerd in binnen- en buitenland. Geleerden van naam droegen deze positie uit met ook voor het laatste kwart van de twintigste eeuw voor het Nederlandse universitaire bestel twee interessante consequenties. In de eerste plaats bleef het in de roerige jaren zestig en zeventig in Leiden politiek rustig. Er was respect voor de hoogleraren, die niet zoals in veel andere universiteiten in massale bijeenkomsten ter verantwoording werden geroepen. De marxistische toonzetting van hervormingsgeschriften en -programma's, die met de invoering van de Wet universitaire bestuurshervorming (WUB) in 1971 waren meegekomen en een duidelijk modeverschijnsel waren geworden, beroerden vooral de confessionele universiteiten en Rotterdam. Deze beweging is aan Leiden voorbijgegaan. De studenten hadden genoeg aan hun eigen samenleving, waarin de universiteit – en dit geldt wel speciaal voor rechtenstudenten – niet een dominante positie innam. Hervorming vond men niet erg nodig, vooral omdat bij de faculteit der rechtsgeleerdheid een liberale opstelling en een correcte, wel vriendelijke maar enigszins afstandelijke houding van de staf bepalend waren.

In de tweede plaats was de Leidse rechtenfaculteit in staat hoogleraren van elders aan te trekken, die, hoewel aan de overstap geen financiële vooruitgang was verbonden en ten aanzien van de woon- en leefomgeving zelfs duidelijk moest worden ingeleverd, toch de overstap naar Leiden maakten. Zo kwamen in de jaren zeventig H.G. Schermers van de Universiteit van Amsterdam, H. Franken van de Erasmus Universiteit Rotterdam en F.H. van der Burg uit Tilburg naar Leiden. In de jaren tachtig kwamen A.C. 't Hart uit Tilburg, D.W.F. Verkade uit Nijmegen, E.A. Alkema uit Groningen en H.J. Snijders uit Rotterdam naar Leiden over. Eind jaren zeventig nam een vooraanstaand practicus als M.G. Rood, oud-algemeen deken van de Nederlandse orde van advocaten, met plezier het aanbod aan om een Leidse leerstoel te bezetten. Ook keerde P.H. Kooijmans na beëindiging van zijn staatssecretariaat voor buitenlandse zaken (1973-1977) niet, zoals verwacht, terug naar de Vrije Universiteit, maar kwam hij de Leidse leerstoel volkenrecht bezetten. De nieuw binnengekomenen troffen een plezierige sfeer waarin iedereen goed kon werken, een sfeer van correctheid en zelfs hartelijkheid in de omgang van collega's. Een sfeer ook van redelijkheid en betrokkenheid ten opzichte van de overige stafleden. Alleen ten aanzien van de studenten was er wat afstand en formalisme, maar zeker geen onwelwillendheid.

De Leidse rechtenfaculteit had eind jaren zeventig, begin tachtig een omvangrijk structureel hooglerarenbestand van exact genomen 46,8 plaatsen.² Dit valt te verklaren uit de grote diversiteit van studierichtingen. Naast de doctoraalstudie Nederlands recht, waarin evenals elders de specialisaties civielrecht, staats- en administratief recht, strafrecht en bedrijfsrecht zijn opgenomen, bood Leiden als aparte studierichtingen fiscaal recht, notarieel recht en de zogenaamde drie staatkundige studierichtingen. Hierbij moet men denken aan een bestuurswetenschappelijke, een politiek-wetenschappelijke en een inter-

nationaal juridische richting, die steeds als aparte afstudeervarianten binnen de rechten-faculteit zijn te beschouwen. Bovendien beschikte Leiden over een aantal unieke onderzoeksinstituten, te weten papyrologie onder leiding van P.W. Pestman, Oost-Europees recht onder leiding van F.J.M. Feldbrugge, en recht van de niet-Westerse samenlevingen, behartigd door het Van Vollenhoven Instituut.

De Leidse universiteit had ook in deze jaren helaas geen economische faculteit, maar de faculteit der rechtsgeleerdheid beschikte over een afdeling economie, die prima onderwijs verzorgde en waarin belangrijk onderzoek werd verricht. Daarmee bereikten de Leidse economen dat hun afdeling duidelijk op de kaart is komen te staan. Hier mogen namen als B.M.S. van Praag, W. Eizenga, V. Halberstadt en later J.J.M. Theeuwes, alsmede K.P. Goudswaard en B.C.J. van Velthoven worden genoemd. De faculteit was in den lande bekend als een klassieke brede faculteit. Klassiek stond voor degelijkheid en een enigszins schoolse aanpak; de kwalificatie breed duidde op de uitgebreide keuzemogelijkheden die de student ter beschikking stonden. Er werden ongeveer honderd verschillende keuzevakken aangeboden. Toch had elk keuzevak een minimum omvang, zodat ervoor werd gewaakt, dat de veelheid van keuze tot versnippering of oppervlakkigheid zou leiden. De keuzevakken waren doorgaans zwaar en de gespecialiseerde docenten stelden er een eer in 'hun' vak een zekere robuustheid te geven.

Klonk dit alles al niet voldoende aantrekkelijk voor een buitenstaander om in die roerige jaren naar Leiden te komen? Er waren nog meer redenen. De financiële positie van de faculteit was zodanig, dat er ruime kansen en mogelijkheden waren voor eigen keuzen met betrekking tot het onderzoek en tot het realiseren van nieuwe ideeën in het onderwijs. Natuurlijk hield men de hand op de knip, maar de juristen, die van ouds gewend waren om individueel onderzoek te verrichten, waarvan het schrijven van noten onder arresten van de Hoge Raad een ultieme uiting vormde, hadden alle gelegenheid zich daarin uit te leven. Bovendien vonden er interessante vernieuwingen van het onderwijs plaats doordat plaats gegeven werd aan vaardigheidstrainingen in het begin en aan het einde van de studie, en doordat het initiatief van de hoogleraren H. Daalder en T. Koopmans om samen met onder meer J.Th.J. van den Berg een nieuw vak staatkunde te lanceren geconcretiseerd werd. Voor het eerst een combinatie van politicologie met staatsrecht of beter gezegd: van het positieve recht met een empirische benadering van het openbaar bestuur. En dat nog wel in de propedeuse.

Voortgaande groei met bezuinigingen

De studentenaantallen namen inmiddels toe. De instroom zou in de eerste jaren tachtig de duizend al overschrijden. Gelet op dit gegeven en de wens om gedachten te ontwikkelen over de meest wenselijke vorm van herbezetting van een aantal vacant komende hoogleraarsplaatsen – inmiddels sprak men in de ambtelijke stukken van kroondocenten als het om hoogleraren ging, omdat zij nog bij Koninklijk Besluit werden benoemd – stelde het (eerste) faculteitsbestuur J. Reugebrink (1980-1982) in januari 1980 een zware profileringscommissie in. In december van dat jaar verscheen haar rapport onder de titel *De Faculteit der Rechtsgeleerdheid en 2014. Over het profiel*. Het goed geschreven rapport, dat de hand van M.E.W. Neleman-Dobschütz, de fungerende faculteitssecretaris, verraadt en

waaraan M.J. Cohen, toenmaals beleidsmedewerker, een belangrijke bijdrage heeft geleverd, wilde een door de hele faculteit gedragen bestemming van hoogleraarsplaatsen geven en tevens inspelen op de van regeringszijde aangekondigde 'tweede fase' van de academische opleiding, de fase die zou moeten voeren van doctoraal tot doctoraat. Over de tweede fase blijkt in het rapport niets te lezen, maar het zij de commissie vergeven, omdat er van die tweede fase in ieder geval voor de rechtsgeleerdheid helemaal niets is terechtgekomen.

De commissie wijst in haar rapport op een paradox, die inhoudt, dat de faculteit een relatief groot aantal kroondocenten heeft 'en toch verreweg het goedkoopste onderwijs per student dat aan de universiteit gegeven wordt.'³ De commissie richt zich ook duidelijk tot het college van bestuur met de opmerking, dat er in de afgelopen jaren een personeelsuitbreiding heeft plaatsgevonden, welke is gemotiveerd met de toename van de studentenaantallen, maar dat dit niet heeft geleid tot een verhoudingsgewijs redelijk aandeel in de onderwijsmiddelen van de universiteit. 'De faculteit heeft 27% van de Leidse studentenpopulatie, 13% van de Leidse onderwijsmiddelen en 10% van de onderzoeksmiddelen.'⁴ Vergelijkbare verzuchtingen zullen later nog vele malen worden geuit. Hier blijkt een kortzichtigheid van het universiteitsbestuur, die heeft geleid tot een achterstand van de Leidse juridische faculteit ten opzichte van haar zusterfaculteiten welke niet met goedkoop onderwijs en minder geld voor onderzoek werden afgescheept. Pas in 1997/98 is na indringende gesprekken met een toen vernieuwd samengesteld college van bestuur deze situatie gecorrigeerd. Waartoe de ongelukkige beleidskeuze die jarenlang standhield heeft geleid, moge hieronder blijken.

De genoemde profileringscommissie beargumenteert, dat met de zogenaamde extensivering van het onderwijs, die inhield dat per docent de aantallen studenten steeds groter werden, niet mag worden voortgegaan. 'De studenten-staf verhouding gecombineerd met het enorme aantal studenten is thans zodanig dat van individuele studiebegeleiding nauwelijks sprake is. Deze massaliteit en onpersoonlijke behandeling is voor studenten noch voor docenten aanvaardbaar.'⁵ Het is duidelijk dat M.J. Cohen, die kort nadat het rapport uitkwam naar Maastricht afreisde om daar een juridische faculteit op te richten, wist hoe het niet moest. Als bouwdecaan en later als rector magnificus heeft hij voor 'zijn' juridische faculteit steeds het belang van een gunstige docent-student ratio beklemtoond, met als gevolg dat die faculteit al spoedig een toppositie kreeg bij de beoordelingen door studenten in vergelijkende enquêtes, zoals regelmatig gepubliceerd door het weekblad *Elsevier* in samenwerking met het marktonderzoekinstituut NIPO (Nederlands instituut voor onderzoek van de publieke opinie).

Overigens was de profileringscommissie duidelijk op de bezuinigingstoer. Zij liep daarmee vooruit op de grote, door de landelijke politiek afgedwongen bezuinigingen. Enerzijds voelde de faculteit zich door het college van bestuur stiefmoederlijk behandeld, anderzijds wilde de profileringscommissie toch haar bereidheid tot zuinigheid doen blijken. Merkwaardigerwijs werd in dat kader voorgesteld de bedrijfsrechtelijke differentiatiefase af te schaffen. Het is gelukkig niet gebeurd. Voor de 'kernvakken', een discriminatoire of in ieder geval dubbelzinnige term, die we later nog wel meer in profilerings- of strategierapporten zullen tegenkomen en die in dit rapport wordt ingevuld met burgerlijk recht, staats- en administratief recht, en strafrecht, zouden steeds drie kroondocenten

moeten blijven, hoewel bij strafrecht de vacature C.P.C.M. Oomen niet hoefde te worden vervuld. Een vacature, die kort daarvoor was ontstaan omdat Oomen een post van directeur-generaal op het ministerie van verkeer en waterstaat had aanvaard. De commissie vervolgde met te stellen, dat de hoogleraar bedrijfseconomie niet meer nodig was; het kon voorts wel met één hoogleraar volkenrecht minder; over de bezetting van de leerstoelen rechtshistorie kon men zich niet uitlaten (er zou er wel eentje af kunnen, maar die was op den duur misschien toch wel weer nodig) en ten slotte bepleitte zij een andere opzet van de Cleveringa-leerstoel. Deze zou 0,4 van de juridische en eenzelfde omvang van de sociale faculteit moeten omvatten. Daarmee zouden de mogelijkheden voor 'een zo vruchtbaar mogelijke bezetting aanmerkelijk (worden) vergroot.' Dat laatste leek in ieder geval zonder meer juist.

Het rapport heeft de toon gezet voor het faculteitsbeleid in de jaren tachtig. H. Daalder, lid van de profileringscommissie, noemt het in zijn boek 'een afgewogen noodplan, dat op termijn tot een vermindering met meer dan tien hoogleraarsplaatsen kon leiden.'⁶

Waarom toch een noodplan? Deze vraag kwam niet verder dan de wandelgangen. Daartoe was toch wel reden, want de beperktheid van de aanpak van de profileringscommissie, die uitsluitend naar binnen keek, spreekt boekdelen. Het is er een voorbeeld van, in 1999 nog eens herhaald, dat een zware facultaire commissie het mes in eigen vlees zet zonder het oog op de omgeving te richten of zelfs maar de geringste inspiratie van buiten toe te laten. En zo gedroeg het toenmalige faculteitsbestuur en zijn directe opvolgers zich. In plaats van de nog steeds groter wordende toestroom van studenten als een luxeprobleem te beschouwen en dit te benutten om een beleid te voeren waarbij Leiden op kwaliteit zou kunnen selecteren, werden met *dédain* alle aanmeldingen die boven de 1000 of 1100 uitkwamen 'weggeplaatst', dat wil zeggen geweigerd. Het verslag van de faculteitsraadsvergadering van 24 augustus 1988 bevat de vermelding, dat er 1300 plaatsingsbewijzen zijn verstrekt en 350 studenten met een eerste voorkeur voor Leiden zijn weggeplaatst. Het verslag gaat verder: er is goede hoop, dat het studentenaantal weer uitkomt op 1100.⁷ De Vrije Universiteit en Groningen schreven de Leidse aanmeldingen gaarne in hun registers in.

Met enig *dédain* ook werden de wel toegelaten studenten ontvangen. Onvriendelijke administratieve procedures, lange wachttijden bij de inschrijvingen en vooral massacolleges in het Gorlaeuslaboratorium, met op een enkele uitzondering na nauwelijks werkgroeponderwijs. De massaliteit werkte de extensivering in de hand. Inclusief de herhalers waren er zo'n 1500 eerstejaars met ongeveer tien uur onderwijsbegeleiding per week. En als er al onderwijs was dat niet in de gecombineerde zalen 4 en 5 van het Gorlaeuslaboratorium,⁸ dat wil zeggen voor 700 studenten, plaatsvond, dan gebeurde dit in de stookkelders en andere ondergrondse ruimten van de voormalige laboratoria aan de Hugo de Grootstraat.⁹

Kon de rechtenstudie in Leiden dan nog wel leuk zijn? Of was het een tijdverdrijf met een tombola van multiple-choice examens waarbij de volhardende studenten zich pas in de laatste fase van de studie wisten te motiveren om jurist te worden? Had zo de Leidse jurist nog iets voor op zijn collega's van elders? Maakte het nog wat uit dat het onderwijs inhoudelijk van een goed niveau was en dat de docenten ervan maakten wat ze konden?

Het onderwijs

Naast de toegenomen groei vormden de sinds het einde van de jaren tachtig opgelegde bezuinigingen een tegengestelde tendens. De resultaten bleken elkaar echter te versterken. Enerzijds moesten steeds grotere aantallen studenten worden opgevangen, anderzijds werden steeds minder mogelijkheden geschapen om dat ook maar enigszins adequaat te doen. De wijze waarop de huisvesting was geregeld hielp ook al niet mee. Studenten en docenten moesten, en moeten nog steeds, per fiets van het Gorlaeus naar de Hugo de Grootstraat en dan soms weer terug voor werkgroepen, die aan de Wassenaarseweg in het gebouw van het Centraal rekeninstituut (CRI)¹⁰ of bij de faculteit der sociale wetenschappen worden gegeven.¹¹ De druk op de onderwijscapaciteit maakte dat de vertegenwoordigers van de diverse vakken zich nauwelijks om meer dan hun eigen vak konden bekommeren. En doordat de vakmatig aanpalende heerlijkheden dan ook nog in andere gebouwen waren gehuisvest, was het welhaast onvermijdelijk dat de faculteit een soort eilandenrijk zou worden. En het geschiedde aldus.

Toch zijn er opmerkelijke en aardige vernieuwingen in het onderwijs totstandgekomen. Wij noemden reeds het vak staatkunde, dat naar aanleiding van de herziening van het propedeusecurriculum in 1980 werd ontwikkeld. Koopmans en Daalder wilden laten zien hoe het staatsrecht en de politieke wetenschap hetzelfde onderwerp verschillend benaderen. Als een van de inspiratiebronnen diende het Angelsaksische vak *government* dat zowel de analyse van instituties als die van feitelijke verhoudingen omvat.¹² Het onderwijsmateriaal bestond uit het onder leiding van Koopmans geschreven *Compendium van het staatsrecht* en een speciaal samengesteld *Werkboek*, dat voor een deel bestond uit door de deelnemende docenten voor het vak geschreven teksten en voor een ander deel uit klassieke teksten zoals het beroemde hoofdstuk over de Trias Politica van Montesquieu uit de *Esprit des lois* (het laatste evenwel in vertaling). Het vak werd oorspronkelijk steeds door een duo van docenten gegeven: een jurist en een politicoloog voor groepen van maximaal 100 studenten. Jammer genoeg lukte deze opzet niet: de absentie van studenten werd groot en de tentamenresultaten stelden teleur. Op den duur ging men weer over tot hoorcolleges in het Gorlaeus en daarnaast werkgroeponderwijs, waarbij een jurist ook het politicologische gedeelte voor zijn rekening nam danwel een politicoloog het juridische gedeelte verzorgde. Daarmee was de jeu eraf. In 1999 is het vak als zodanig komen te vervallen en opereert politicologie als een aanhangsel aan het staatsrecht, zoals de criminologie de laatste weken van het strafrechtonderwijs verzorgt. Het voordeel is evenwel, dat er nog een kleine component van de empirische wetenschappen in de propedeuse is overgebleven. De student die met de regels vertrouwd wordt gemaakt moet toch immers ook weten of, en zo ja hoe, die regels werken.

Een ander initiatief, dat een succesnummer is geworden, betreft het *moot court*. Gestart eind jaren tachtig en voor de ontwikkeling gefinancierd met universitaire vernieuwingsgelden, geeft het de student de gelegenheid een reële pleitoefening te houden. Compleet in toga en met een rechtbank die vaak bestaat uit 'echte' rechters, die daar met plezier een dagdeel voor ter beschikking stellen, wordt er gepleit nadat de inhoudelijke kant van de pleitnota met vakdocenten is doorgesproken. De voordracht zelf wordt geoefend in een videotraining. Het is duidelijk een vaardigheidstraining met kleinschalig onderwijs. De

studenten zijn dan ook enthousiast. Ik vermeld daarbij graag, dat het succes van het *moot court*-onderwijs niet alleen is te danken aan de formule, maar vooral ook aan de grote inzet van de eerstverantwoordelijke docenten, A. Broekers-Knol en M.E.W. Neleman-Dobschütz. De formule heeft overigens ruim navolging gevonden. Thans bieden bijna alle rechtenfaculteiten een dergelijke training aan. Het meest tekenend daarbij is dat de ten gevolge van ruime investeringen thans zo succesrijke Tilburgse faculteit bij ons de knowhow heeft gekocht. Tegen een bepaalde (vrienden)prijs wordt ons *moot court*-model in Brabant geïnstalleerd.

Een derde onderwerp op het terrein van onderwijsvernieuwingen dat vermelding verdient, is de volledige herziening van het curriculum die in 1993 heeft plaatsgevonden. In het eilandenrijk vecht ieder voor zijn eigen territorium. Afstemming en samenhang verdienen dan duidelijk aandacht. Oorspronkelijk werd een commissie onder leiding van de oud-decaan Th.G. Drupsteen ingesteld om het programma voor het basisdoctoraal te herzien. De commissie kwam met interessante voorstellen, maar deze haalden het niet in de faculteitsraad. Het bleek, dat de verdeling van studiepunten, waarmee de omvang van de vakken wordt vastgesteld, het voornaamste breekpunt was.¹³ Een nieuwe commissie onder voorzitterschap van H. Franken nam de taak over en breidde deze uit met voorstellen over de propedeuse en de differentiatiefase. Het basisdoctoraal is immers het middenstuk van het onderwijscurriculum. Om dat te kunnen bepalen moeten de eindtermen van de propedeuse worden geformuleerd en tevens dient aangegeven hoe en waarmee de differentiatiefase moet worden begonnen. Dit betekende, dat voor het eerst in de geschiedenis van de faculteit voor alle vakken eindtermen werden geformuleerd die meer inhielden dan de veronderstelde kennis van een serie boeken. Hierdoor ontstond een overzicht van de diverse vakken en inzicht in de mogelijkheden om tot aansluiting te komen.

Natuurlijk moest er bij de eindstemming over de studiepunten wel wat water in de wijn gedaan, maar een van de interessantste wensen die werd gerealiseerd, is wel de hernieuwde aandacht voor de reflexieve momenten in de studie. Vooral de studenten in de commissie drongen erop aan meer gelegenheid te krijgen om naast de bestudering van het positieve recht de achtergronden en ontwikkelingen ervan te kunnen beschouwen. Liefst maakten zij daartoe ook een schriftelijk werkstuk. Hoewel in het totale curriculum nog bescheiden van omvang, neemt het vak rechtsfilosofie en rechtstheorie thans een vaste plaats in tussen de voor alle studenten verplichte vakken in het basisdoctoraal.

De organisatie van het onderzoek

In de misschien wat nostalgisch klinkende, maar niet zo bedoelde, eerste paragraaf van dit verslag, treft de lezer de opmerking aan, dat juristen van oudsher gewend zijn hun onderzoek vooral te richten op het becommentariëren van wetsvoorstellen en rechterlijke uitspraken. In de faculteit duidde men dit typisch juridisch onderzoek aan met het bureaucratische steekwoord 'OQ-onderzoek'.¹⁴ Het gaat dan om zowel descriptief als normatief onderzoek dat het recht in de samenleving begeleidt en waarvoor, juist in verband daarmee, kenmerkend is dat het niet lang tevoren kan worden gepland. Daarnaast bestaat juridisch onderzoek dat niet is onderworpen aan de hete adem van de politieke besluitvorming of justitiële beslissingstermijnen, waartoe ook rechtsvergelijkende en historische

studies kunnen worden gerekend. Als derde categorie geldt sociaal-wetenschappelijk onderzoek in bredere zin, waartoe research op uiteenlopende terreinen als economie, politieke wetenschappen, criminologie, rechtssociologie en bestuurskunde zijn te begrijpen. Op al deze terreinen wilde de faculteit haar steentje bijdragen. Dit is in de verslagperiode ook wel gelukt, hoewel er over de financiering daarvan veel is gezegd, geschreven en... gebakkeleid.

Natuurlijk is allereerst een onderzoeksopslag op de onderwijsactiviteiten nodig. Ieder lid van de wetenschappelijke staf moet zijn vak bijhouden. Daarnaast dient uit de eerste geldstroom, het door de universiteit te verdelen budget, een bijdrage te komen voor goed onderzoek. In Leiden besloot men daartoe in het facultaire onderzoek 'zwaartepunten' aan te wijzen: projecten met de kwalificatie 'Z'. De stafleden dienden plannen te maken en aan de wetenschapscommissie voor te leggen om voor vooraf bepaalde onderzoeksprojecten financiering te krijgen. 'VerZetting' was het toverwoord. Na goedkeuring door de facultaire wetenschapscommissie vond een toetsing plaats op het universitaire niveau. Een gunstig besluit betekende dat het onderzoek een 'beschermd' status verkreeg, die tot uitdrukking kwam in de toekenning van een aantal mensjaarequivalenten. Op zich was dit een niet onverdienlijk systeem om iets aan kwaliteitstoetsing te doen, doch het nieuwe stelsel leverde voor de juridische faculteit het probleem op, dat het OQ-onderzoek niet paste in het model. *Inde irae et lacrimae*.¹⁵ Na lang bakkeleien met de centrale bestuursorganen kreeg deze vorm van onderzoek ook op het universitaire niveau erkenning en kon men per vakgroep de output, althans min of meer, meten.

De verZetting was een Leidse voorbode op het landelijke systeem van de voorwaardelijke financiering (VF), waarmee de universiteiten midden jaren tachtig onderzoek dienden te financieren op grond van een overeengekomen taakstelling.¹⁶ Men zou daarbij letten op: de kwaliteit van het onderzoek, een landelijke taakverdeling, de maatschappelijke betekenis en de wetenschappelijke waarde van het onderzoek. Hiermee werd naast de toenemende tweede geldstroom, de financiering van specifieke projecten door de Nederlandse organisatie voor wetenschappelijk onderzoek (NWO), door het ministerie een ander sturingsmechanisme in het leven geroepen ten detrimente van de autonomie van de universiteiten.

De procedure hield in, dat de universiteiten voor de verschillende wetenschapsgebieden vijfjarenplannen moesten indienen. Eerst diende er een interne toetsing plaats te vinden, waarna ad hoc beoordelingscommissies per wetenschapsgebied de plannen moesten beoordelen. Als de beoordeling *ex ante* gunstig uitviel, zou er voor vijf jaar geld worden toegewezen, waarvoor na ommekomst van die periode aan de hand van een evaluatierapport op te maken door een commissie *ex post* de afrekening zou worden opgesteld. Deze planningsfilosofie bleek voor bèta-faculteiten goed toepasbaar, maar het was speciaal voor de rechtsgeleerdheid een zware opgave clusters van de vereiste minimumomvang te vormen en de verplichte langetermijnplanning te maken. Niet meedoen zou echter betekenen, dat een grote hoeveelheid onderzoeksgeld aan onze rechtsgeleerde neus voorbij zou gaan. De landelijke beoordelingscommissie, bestaande uit W.C.L. van der Grinten, A.M. Donner, I.W. Verloren van Themaat, J. Remmelink en H. Franken, heeft onder protest haar werk gedaan. Het protest was een vlammend artikel in het *Nederlands juristen blad*. Bij de

verdeling van de fondsen kwam Leiden er evenwel redelijk gunstig uit; vooral de publiek-rechtelijke vakken scoorden goed.

Het was een spannende ervaring voor het eerst juridisch onderzoek in een landelijk keurslijf te brengen. Het stelsel van de VF is zelf niet meer gecontinueerd, maar aan de techniek zijn we nu gewend en het bleek een opstapje te zijn naar de praktijk van de onderzoekscholen. De VF was nog maar het begin van een totale onderzoeksplanning, waar ook de juridische faculteiten aan zijn gebonden.

Het vereiste van de minimumomvang dwong tot samenwerking tussen verschillende vakgroepen en vakgebieden. Met name Daalder, die zowel in de juridische faculteit als in de faculteit der sociale wetenschappen werkte, nam het initiatief onderzoek op het gebied van de (empirische) sociologie, politieke wetenschap, bestuurskunde, staats- en administratief recht en sociaal recht samen te brengen. Het college van bestuur had midden jaren tachtig gelden gereserveerd om vernieuwend onderzoek te stimuleren en zo kwam aldaar een voorstel op tafel om een centrum 'Sturing van de samenleving' te starten. Op 1 januari 1986 werd het onderzoekscentrum 'Sturing en samenleving' (let op het verschil in de titel) opgericht, dat huisvesting kreeg in een eigen pand, Maresingel 3. Het centrum kwam onder een eigen interdisciplinair bestuur met onder meer M.G. Rood, voorzitter, Th.G. Drupsteen, H.R. van Gunsteren en C.J.M. Schuijt. De socioloog J.W. Derksen was de eerste fulltime directeur.

Het idee van het centrum was dat het luwte zou bieden voor de verrichting van interdisciplinair onderzoek. Daartoe bood Sturing de mogelijkheid van langdurig onderzoek aan jonge onderzoekers die hun proefschrift schreven. Daarnaast bood het een tijdelijke basis aan leden van de vakgroepen die behoefte hadden aan een kortere onderzoeksperiode. Het belangrijkste doel was het publiceren van hoogwaardig vernieuwend onderzoek op het grensvlak van de deelnemende disciplines. Er werd onder redactie van M.A.P. Bovens, J.W. Derksen en W.J. Witteveen een boekenserie 'Recht, staat en sturing' opgezet, waarin jaarlijks een aantal titels verscheen, onder andere de neerslag van lezingcycli die het centrum organiseerde. Bovendien werd uiteraard gepubliceerd in de wetenschappelijke vakpers. Ook werden van tijd tot tijd buitenlandse gasten uitgenodigd, die een lezing verzorgden en tevens gelegenheid gaven aan de jonge onderzoekers over hun lopende onderzoek te discussiëren.

Het onderzoeksproject was door de universiteit gegarandeerd voor de periode 1986-1990; daarna zou het ten laste komen van de gewone facultaire middelen. In 1990 werd de eerste fase van Sturing afgesloten met een aantal promoties van medewerkers van het eerste uur en het vertrek van Derksen, die hoogleraar bestuurskunde werd. Als zijn opvolger werd in september 1990 de jurist N.J.H. Huls benoemd.

Er kwam een positieve evaluatie en na enig touwtrekken tussen de sociale en de juridische faculteit, die beide aan de wieg van Sturing hadden gestaan, werd het centrum in 1991 door het bestuur J.H. Nieuwenhuis geheel in de sfeer van de juridische faculteit gebracht. Sturing werd daarbij in mei 1991 samengevoegd met een ander vernieuwingsproject van de faculteit: jurimetrie van de sociale zekerheid (JUS), een samenwerking van onze juristen met de economen. Het geheel werd vervolgens omgedoopt tot 'Recht en beleid'. Hiermee had de juridische faculteit een onderzoekscentrum dat in de zomer van

1992 een eigen pand betrok aan de Herengracht 48. De directie bestond uit Rood als hoogleraar-directeur en Huls als directeur. Er werd een brede Wetenschappelijke raad gevormd, waarin de meer prominente hoogleraren van de faculteit, afkomstig uit verscheidene disciplines, zitting hadden. En om het nieuwe centrum een werkelijk vliegende start te laten maken, stelde het faculteitsbestuur extra financiële middelen ter beschikking.

Het instituut koos als onderzoeksthema 'dynamiek van recht en regulering'. Daaronder kwamen drie afdelingen, een juridische, een sociaal-wetenschappelijke en een economische, alle met een eigen senior-onderzoeker en een aantal assistenten in opleiding (aio's). De multidisciplinaire traditie van Sturing werd voortgezet, maar met een veel sterker accent op het juridische onderzoek. De band met de faculteit werd nauwer aangehaald, vooral met de vakgroepen die niet in Sturing en JUS waren vertegenwoordigd. Er kwam een aio-decaan die een benoeming kreeg tot senior-onderzoeker en op het instituut verblijf hield. Dat was overigens niet alleen een thuisbasis voor de vaste medewerkers, maar het centrum ontving ook anderen voor een beperkt onderzoeksverlof. Een soort facultair 'Institute for Advanced Study', waarbij docenten van de faculteit voor een periode van een half jaar als gast op het instituut konden verblijven, bijvoorbeeld om hun proefschrift af te ronden. De vakgroep werd dan gecompenseerd voor het onderwijs. Een opmerkelijk initiatief van Huls was nog het smeden van een vaste onderzoeksband met Oxford. Daartoe vond tot voor kort een jaarlijkse uitwisseling van docenten plaats.

Ongeveer een jaar nadat Recht en beleid van start was gegaan, besloot de faculteitsraad dat er een onderzoekschool moest komen met een internationaal-rechtelijk thema. Er werd een bouwcommissie ingesteld, die onder leiding van J.J.M. Theeuwes dat thema moest uitwerken mede in relatie tot het thema van Recht en beleid. Daarnaast ging in het najaar van 1993 een commissie onder leiding van de oud-decaan A. van Staden aan het werk, die een ingrijpende bezuinigingsoperatie moest uitvoeren. Een van de voorstellen was om Recht en beleid te transformeren tot de onderzoekschool van de juridische faculteit. De vaste formatie van het instituut zou moeten worden omgezet in een vlottende formatie zodat de vakgroepen breder zouden kunnen participeren. Het (tweede) faculteitsbestuur J. Reugebrink (1993-1995) legde onmiddellijk een scherpe cesuur tussen enerzijds Recht en beleid, dat moest worden afgebouwd, en anderzijds de nieuw op te richten onderzoekschool. Vanaf 1994 werden er door de faculteit geen nieuwe projecten meer gefinancierd. Er ontstond evenwel een impasse doordat bij gebrek aan enthousiasme van de facultaire gemeenschap ook de werkzaamheden van de onderzoekschool niet bepaald voorspoedig van de grond kwamen. Rood intervenieerde nog bij het college van bestuur om via universitaire vernieuwingsgelden toch een soepele transformatie van Recht en beleid naar de nieuwe brede onderzoekschool te realiseren. Het bestuur Reugebrink verkoos echter een geheel nieuwe start te maken met de handen vrij voor een nieuwe leiding van de onderzoekschool. Rood trok zich teleurgesteld terug. Voor die teleurstelling was ook wel reden. Eerst, in 1991, had het bestuur Nieuwenhuis (1989-1991) het samen met de faculteit der sociale wetenschappen opgezette project naar onze faculteit toegehaald. Vervolgens was het door het bestuur Drupsteen (1991-1993) uitgebouwd tot het wel degelijk succesrijke project Recht en beleid. Het is merkwaardig, dat de goed zittende oude schoenen in 1994 werden weggegooid voordat het nieuwe paar gereed stond.

Het vervolg geeft aan, dat er nog heel wat heen en weer praten nodig was voor de nieuwe onderzoeksschool een gewenste vorm kon krijgen. Het bestuur Franken (1995-1998) heeft er een hoge prioriteit aan gegeven en getracht de opgelopen achterstand – in de transformatieperiode van bijna twee jaar waren er geen nieuwe aio's aangesteld – weg te werken. C.J.J.M. Stolker werd directeur van de onderzoeksschool, het E.M. Meijers Instituut, dat in 1997 een fraai pand aan de Witte Singel, nummer 103, kon betrekken. Aan het directoraat werd een hoogleraarstitel verbonden en de breedte van het instituut komt duidelijk tot uiting in de omschrijving van de leeropdracht van de directeur: 'integratie van juridische disciplines alsmede rechterlijke besluitvorming'.

Het instituut heeft thans vier onderzoeksthema's geformuleerd, waarop een goede output aan publicaties en congressen wordt gerealiseerd. Sinds 1997 heeft de faculteit via het Meijers Instituut een alliantie met de juridische faculteiten van Rotterdam, de Universiteit van Amsterdam, de Vrije Universiteit en Groningen. De bedoeling is onze sterren samen te laten werken in gecombineerde programma's om een grotere kans te maken op de vorming van landelijke onderzoekscholen. Samen sterk is thans ook hier het devies.

Overigens is het wel van belang op te merken, dat ondanks de voor het Leidse juridisch onderzoek niet steeds gunstige omstandigheden, onze juridische faculteit in de verslagperiode in vergelijking met haar zusters veruit het grootste aantal proefschriften heeft opgeleverd. Dat is tenminste iets om een beetje tevreden over te zijn.

Incidenten

Een kritische noot betreft een aantal incidenten dat in de hier besproken periode is voorgevallen. In de eerste plaats dient daarbij vermeld wat als de affaire Buikhuisen de geschiedenis is ingegaan.

In 1979 werd de psycholoog W. Buikhuisen als opvolger van W.H. Nagel benoemd op de leerstoel criminologie. Daarmee werd een onderzoeker van naam aan de faculteit verbonden. Buikhuisen was cum laude gepromoveerd op een onderzoek naar het gedrag van provo's, een door hem bedachte aanduiding voor jongeren met provocerend gedrag, die tot het algemene vocabulaire zou gaan horen. In het jaar van zijn promotie werd hij op eenendertigjarige leeftijd benoemd tot hoogleraar criminologie in Groningen. Daar stichtte hij een criminologisch instituut, dat spoedig in binnen- en buitenland een grote naam maakte. De minister van justitie vroeg hem vervolgens het criminologische onderzoek ten behoeve van zijn ministerie te reorganiseren en gaf Buikhuisen de mogelijkheid het WODC (Wetenschappelijk onderzoek- en documentatiecentrum) op te richten, een wetenschappelijke afdeling van het ministerie voor het verrichten van voornamelijk *policy research*. Ook dit instituut kwam onder Buikhuisens leiding in korte tijd tot grote bloei.

Toen kwam de vraag van Leiden. In de periode daarvoor had Buikhuisen plannen ontvouwd voor interdisciplinair biosociaal onderzoek onder misdadigers. Buikhuisen ging, kort gezegd, uit van de hypothese, dat misdaad onder meer voortkomt uit de omstandigheid dat de misdadiger minder angst voor straf heeft dan anderen, en dat die beperktheid van de angst wordt veroorzaakt door biologische kenmerken van het zenuwstelsel. Collegae criminologen bestreden dit concept met het argument, dat misdadig gedrag door sociale omstandigheden bepaald wordt.

In het vroege voorjaar van 1979 sprak Buikhuisen onder grote belangstelling zijn oratie uit. De titel luidde *Kriminologie in biosociaal perspectief*.¹⁷ De orator was nog maar kort aan het woord toen een groep vrij woest uitzierende jongeren het groot auditorium binnendrong. Een van hen beklom het kleine spreekgestoelte en las een verklaring voor onder het motto 'Buikhuisen is eng', waarin hij vermeldde te verwachten, dat de criminologie van Buikhuisen zou leiden tot experimenten zoals hersenoperaties op gedetineerden. Toen de groep aanstalten maakte om de zaal te verlaten nodigde de koelbloedige hoogleraar hen uit nog even zijn antwoord af te wachten, maar de groep verdween met achterlating van een rookbom. Alleen door kordaat ingrijpen van de zoon van de orator kon het apparaat tijdig worden verwijderd, zodat Buikhuisen zijn rede kon voortzetten. Het bleek inmiddels echter dat enige van de togati dit strijdtoneel niet langer met hun aanwezigheid durfden vereren.

Het biosociaal criminologisch onderzoek bleek omstreden. Het werd voor de hoogleraar vooral moeielijk, omdat een (hooggeleerd) columnist van een bekend weekblad Buikhuisen tot voorwerp van zijn schrijfkunsten maakte. Week in week uit werd het Nederlandse volk gewaarschuwd voor de gevaarlijke onderzoeker, die kon worden geassocieerd met de eugenetische criminologie van nazi-Duitsland.

Frappier toujours bleek ook nu niet zonder resultaat. Steeds meer onderzoekers en collega's keerden zich van Buikhuisen af. De faculteit stelde een ethische commissie in waarin H.M. Dupuis, een hoogleraar fysiologische psychologie, de Leidse hoogleraar forensische psychiatrie, onze rechtsfilosoof R.A.V. van Haersolte en de schrijver van dit verslag zitting namen. Deze commissie kreeg de onderzoeksvoorstellen op het gebied van de biosociale criminologie voorgelegd. Het betrof twee thema's: ten eerste een observatieonderzoek naar agressief aandachttrekkend gedrag, en ten tweede een neuropsychologisch onderzoek bij agressieve jongeren. Na minutieuze bestudering van ook alle onderzoeksprotocollen kon de commissie niets belastends voor enige proefpersoon vinden. De publicitaire druk bleef echter aanhouden en het faculteitsbestuur vond maatregelen tegen Buikhuisen nodig. Zijn afdeling criminologie werd gesplitst in een deel met getrouwen en een deel met devianten. De getrouwen werden afgescheiden van de grote vakgroep strafrecht, waarin de devianten 'bescherming' zochten. Kort daarop legde Buikhuisen het bijltje erbij neer. Alleen gelaten, moe en ziek vroeg hij afkeuring aan.

In februari 1991 nam Buikhuisen op grootse wijze afscheid met een symposium en een college in het groot auditorium. Aan het na afloop daarvan door hem aangeboden diner plengden degenen die hem hun steun hadden onthouden, krokodillentranen. Buikhuisen werd antiekhandelaar in Wassenaar, maar zijn hypothesen worden nu onderzocht. Diverse onderzoekers, onder andere aan de Vrije Universiteit en in Nijmegen, durven thans ook bij criminelen lichamelijk onderzoek te doen. Agressief, en daarmee misdadig, gedrag kent blijkbaar toch (neuro-)biologische determinanten. De faculteit bleek evenwel een rugengraat te ontberen.

Een tweede incident vormde het gehannes met de Cleveringa-leerstoel. Deze stoel was, ter herdenking van de bevrijding in 1945 en ter herinnering aan de hoogleraar R.P. Cleveringa en zijn moedig optreden in november 1940, in 1970 ingesteld om uitnemende geleerden uit binnen- en buitenland gelegenheid te bieden college te geven over belang-

rijke politieke en maatschappelijke problemen van de moderne tijd. Omdat de studenten steeds meer waren gebonden aan strakke studieprogramma's was de belangstelling voor een vak, dat buiten het normale curriculum lag, jammer genoeg niet erg groot. A. van Staden, decaan van 1986 tot 1989, had daarom al eens geopperd om naar analogie van de Hui-zinga-lezing een jaarlijkse Cleveringa-rede te laten houden. Hoewel dit idee natuurlijk niet zo slecht is, wordt daarmee toch afbreuk gedaan aan de unieke betekenis die men met de instelling van de leerstoel voor ogen heeft gehad: het aantrekken van een bijzondere geleerde, die gedurende een heel jaar in een forum van studenten en wetenschappers zou kunnen functioneren. Het (tweede) bestuur Reugebrink stelde in 1994 in een bezuinigingsrapport, waarin op haast groteske wijze de kaasschaaf werd gehanteerd, zonder meer voor de leerstoel af te schaffen. In ruime kring ontstond grote verontwaardiging. Vooral ook buiten de rechtenfaculteit vroeg men zich af waarom er voor cultuur en de waarden die het *praesidium libertatis* kenmerken, zo weinig respect werd opgebracht. Het college van bestuur greep in. De leerstoel werd gehandhaafd in een iets andere vorm. De hoogle- raar, die de stoel voor een jaar zal bezetten, wordt benoemd op voordracht van een cura- torium gevormd door het college, sinds 1997 de raad, van decanen. De financiering geschiedt uit de centrale middelen met dien verstande dat de ontvangende faculteit voor organisatie en assistentie het een en ander moet aanvullen. Het was een goed idee, dat de rechtenfaculteit in de nieuwe formule de eerste kandidaat mocht leveren: B. Asscher, de voormalige president van de arrondissementsrechtbank te Amsterdam, een zeer gezien en gerespecteerd jurist. Tot zijn opvolgers behoorden in 1997 E. van Thijn, de oud-burge- meester van Amsterdam, en in 1999 M. van der Stoel, een jurist die wereldwijd respect geniet vanwege zijn baanbrekende werk voor minderheidsgroeperingen.

Een derde incident overkwam de faculteit door een scherp conflict tussen de hoog- leraren strafrecht D. Schaffmeister en A.C. 't Hart. Het is hier niet de plaats om een oor- deel over schuld of onschuld uit te spreken. Feit is dat de faculteit werd geconfronteerd met steeds slechter wordende verhoudingen in de betreffende vakgroep. Ondanks de inspan- ningen van de hoofddocent J.F. Nijboer, die het voorzitterschap ging vervullen en de zaak weer in goede banen trachtte te leiden, kwam de spanning meer en meer naar buiten. De buitenwacht zag in de affaire een soort negentiende-eeuwse academische twist, die het imago van de faculteit danig schaadde. Het bestuur Drupsteen (1991-1993) stelde een com- missie van wijzen in onder leiding van de procureur-generaal van de Hoge Raad J. Rem- melink om te bemiddelen danwel met voorstellen te komen die tot een oplossing zouden kunnen leiden. De commissie gaf in een uitvoerig rapport aan, dat bemiddeling niet was gelukt, maar dat een nieuwe derde hoogleraar strafrecht als onpartijdige voorzitter van de vakgroep de weg uit het dal zou kunnen wijzen. Vrij kort daarop, in 1993, trad J. Reuge- brink voor de tweede maal aan als decaan. Hij sloeg evenwel, ofschoon hij deel had uitge- maakt van de commissie R Emmelink, een andere weg in. Ten behoeve van de hoogleraar Schaffmeister werd een aparte vakgroep ingesteld. Men realiseerde zich kennelijk niet dat een formele scheiding van de personen tot een splitsing van de leerstoel zou leiden. Er volgde een serie juridische procedures. 't Hart, die inmiddels gedeeltelijk arbeidsongeschikt was verklaard, kon gelukkig zijn auteursactiviteiten met vrucht voortzetten, doch Schaff- meister was geïsoleerd en de vakgroep ontbeerde een leider die samenbindend en inspire-

rend kon optreden. Reugebrink heeft na ommekomst van zijn decanaat in 1995 gedurende een jaar als interim-manager zijn best gedaan de groep bij elkaar te houden. Daarna vervulde M.G. Rood deze taak, totdat in 1997 de Maastrichtse hoogleraar Th.A. de Roos kon worden aangetrokken. Hoewel nog niet alles glad verloopt, is de rust wel weergekeerd en het is een voldoening te constateren, dat op het feest na de oratie van De Roos alle betrokkenen gezamenlijk in ieder geval het glas hebben geheven.

Oriëntatie op het buitenland

In 1986 heeft decaan H.G. Schermers het initiatief genomen om de positie van de faculteit in het buitenland te versterken. Hij stelde daartoe een Commissie buitenland in, die een breed scala aan activiteiten zou moeten ontwikkelen waarvan de uitzending van zoveel mogelijk Leidse studenten naar buitenlandse universiteiten de voornaamste moest worden. Schermers werd de eerste voorzitter van de commissie en de beleidsmedewerker P.H.J. Dirks secretaris. Met grote voortvarendheid is een aantal uitwisselingsprogramma's tot stand gebracht. Daartoe moesten overeenkomsten tussen universiteiten worden gesloten, waarbij reciprociteit zoveel mogelijk de basis diende te zijn. Aangezien weinig buitenlandse universiteiten geïnteresseerd zijn in Nederlandstalig onderwijs, bleek het noodzakelijk dat wij aan buitenlanders Engelstalig onderwijs aanboden. Met ingang van het cursusjaar 1988/89 is de Leidse juridische faculteit in 24 vakken in de doctoraalfase met het geven van Engelstalig onderwijs begonnen. In het eerste studiejaar heeft de faculteit daarvoor 74 studenten van elders kunnen aantrekken. De daarop volgende jaren groeide dit aantal LLC-studenten (Leiden Law Courses) tot bijna 200 studenten uit 17 verschillende landen.

De uitwisseling van de *undergraduate* studenten vond plaats onder vigeur van het studentenmobiliteitsprogramma van de Europese Gemeenschappen ERASMUS, sinds 1995 opgenomen in het programma Socrates.¹⁸ Maar ook daarbuiten was de faculteit actief. Met andere Europese en Amerikaanse universiteiten kwamen eveneens uitwisselingsovereenkomsten tot stand. Dit gebeurde zowel bilateraal als multilateraal met groepen zusterfaculteiten in het verband van het Europaeum (Oxford, Bonn, Leiden, Parijs, Genève) of de Coimbra-groep. Deze uitwisselingsprogramma's verlopen voor de faculteit zeer succesrijk. Het is ook uitstekend voor de vorming van de Nederlandse jurist om enige tijd in het buitenland door te brengen, niet alleen voor de talenkennis maar ook omdat juristen steeds meer internationaal bezig zijn, zodat enige kennis van vreemde rechtsstelsels bijna een absolute eis is geworden. Het enige probleem is dat er meer buitenlandse studenten naar Leiden komen dan omgekeerd; omdat de ontvangende universiteit betaalt, schieten we er financieel wat bij in. Met behulp van een strengere selectie kan dat 'probleem' evenwel worden opgelost.

Vermelding verdient dat speciaal voor de Amerikaanse studenten de cursussen iedere twee jaar worden geëvalueerd door een visitatiecommissie, die is ingesteld door de American Bar Association. De oordelen waren gelukkig steeds onverdeeld positief.

Naast het LLC-onderwijs biedt de faculteit tegen betaling postdoctorale cursussen aan voor buitenlandse studenten. Er lopen thans vijf LLM (Leiden Law Master's degree) programma's, te weten Public International Law, European Community Law, Criminology,

International Business Law en International Taxation. Opmerkelijk is de vorm van samenwerking van onze faculteit met Oxford. Hier is sprake van een tweetal *joint posts*. Enerzijds bezet B. Markesinis, hoogleraar Europees recht aan de Universiteit van Oxford en directeur van het Oxford Centre for the Advanced Study of European and Comparative Law, in Leiden de leerstoel Anglo-Amerikaans recht. Anderzijds heeft, nadat Schermers een jaar in Oxford Europees gemeenschapsrecht had gedoceerd, het ministerie van onderwijs, cultuur en wetenschappen er substantieel toe bijgedragen dat M. Brus, hoofddocent internationaal publiekrecht te Leiden, een leeropdracht kan vervullen in Oxford. Dankzij een belangrijke gift in 1997 van het VSB-fonds is de faculteit bovendien in staat zeven excellente studenten steeds voor een jaar naar Oxford te sturen om deel te nemen aan het M.Jur.-programma aldaar.

Het is voor de faculteit verder heel belangrijk dat er twee bloeiende instituten zijn die de bestudering van buitenlands recht in specifieke gebieden tot taak hebben. Het Oost-Europa Instituut is onder leiding van F.J.M. Feldbrugge uitgegroeid tot een instelling van wereldklasse. Bij alle grote wetgevingsprojecten in de Oost-Europese landen is het instituut wel betrokken. Na de val van de Berlijnse muur in 1989 is er vooral ook veel te doen op het gebied van het privaatrecht. Onder leiding van Feldbrugge's opvolger W.B. Simons zal deze lijn zich ongetwijfeld voortzetten. Daarnaast is het Van Vollenhoven Instituut een speerpunt voor het Verre Oosten. De erfenis van de naamgever van het instituut,¹⁹ wordt voor onderwijs en onderzoek met verve uitgedragen met J.M. Otto in de functie van hoogleraar-directeur.

Tenslotte komt veel internationale samenwerking tot stand via persoonlijke contacten. Aan verscheidene buitenlandse universiteiten doceren oud-studenten of oud-medewerkers van onze faculteit. Daarnaast valt diverse collega's de eer te beurt om, na op internationale congressen bekendheid te hebben verworven door het houden van een voordracht, in het buitenland college te mogen geven. Ook aldus wordt de naam van Leidse juristen gehoord.

Wat vindt de buitenwacht?

Bij een beschouwing over het recente verleden is het goed te kijken hoe anderen de Leidse faculteit der rechtsgeleerdheid hebben beoordeeld. Daarover bestaat harde en zachte informatie. De laatste categorie bestaat uit hetgeen zoal de ronde doet op advocatenkantoren en in de wandelgangen van congresgebouwen. Dat is sterk persoonlijk gekleurd, maar toch interessant. Want op grond van horen zeggen raden ouders een universiteitsstad aan en hebben werkgevers hun voorkeur of vooroordeel ten aanzien van sollicitanten. Daarom zijn enquêtes als periodiek gepubliceerd door weekblad *Elsevier* (1998), de *Keuzegids hoger onderwijs* (1998/1999) en het weekblad *HP/De Tijd* (1999) belangrijk.

In die recente enquêtes kwam Leiden er, naar enigszins te verwachten was, de laatste tijd niet best af. De communicatie tussen student en faculteit, de roostering van colleges en tentamens, de lesruimten en andere faciliteiten werden door de studenten als slecht tot zeer slecht beoordeeld.

De deskundigen beoordeelden de werkvormen redelijk gunstig, maar zetten Leiden wanneer het de faciliteiten betreft zeer laag. Overigens moeten we wel aantekenen dat de

verschillen tussen de faculteiten in deze *ranking* zeer klein waren. Leiden kwam volgens de deskundigen met een score van 7.4 op de vierde plaats, terwijl de topper 7.7 scoorde. Deze beoordelingen dienen we niettemin ter harte te nemen.

Hardere informatie valt te putten uit de rapporten van de visitatiecommissies ingesteld door de Vereniging van samenwerkende Nederlandse universiteiten (VSNU). Over het onderwijs verscheen een rapport in 1997, over het onderzoek in 1996. De visitatiecommissie onderwijs onder leiding van de Belgische hoogleraar M.L.V. Storme, gaf aan dat de faculteit een brede waaier biedt van opleidingen en afstudeerrichtingen. 'Deze zijn van goede kwaliteit.'²⁰ En verder: 'De opleidingen zijn op een goede manier gestructureerd: het basisdoctoraal en de differentiatiefase zijn goed op elkaar afgestemd.' Als kritiek noteerde de commissie dat de ontwikkeling van computervaardigheden werd verwaarloosd en dat, gezien het lage doctoraalrendement, de propedeuse te weinig haar selecterende functie vervulde. Bovendien miste de commissie een onderwijskundig uitgangspunt waaruit een duidelijke opvatting omtrent de onderwijskundige aanpak zou kunnen blijken. De faciliteiten riepen ook bij de commissie kritiek op. Bovendien signaleerde de commissie: 'De staf/student-ratio is bijzonder ongunstig. Dientengevolge wordt het invoeren van onderwijsvormen met intensieve begeleiding en interactie te zeer beperkt. Op termijn houdt dat een gevaar in voor de onderwijskwaliteit. Daarom adviseert de commissie dat de faculteit, gezien het aanzien en de vastgestelde hoge kwaliteit van de Leidse rechtenfaculteit, meer materiële en personele middelen ter beschikking worden gesteld zodat de faculteit haar onderwijstaken naar behoren kan uitvoeren.'²¹

Op veel van de bedenkingen en suggesties van de commissie, hier niet allemaal opgesomd, heeft de faculteit inmiddels actie ondernomen. Maar de laatst geciteerde passage klonk de toenmalige decaan als een uiterst welkome ondersteuning in de oren. De bedoelde staf/student-ratio valt, zacht gezegd, ook wel op: Leiden toont met de verhouding 1:56.5 het ongunstigste cijfer. Vergelijk dit eens met de faculteit die op dit ogenblik de blits maakt: daar is de verhouding 1:31.3.

Het juridisch onderzoek in Nederland is, als gezegd, in 1996 op overeenkomstige wijze door een visitatiecommissie van de VSNU beoordeeld. Daarbij kwam wat de kwaliteit betreft voor Leiden de kwalificatie 'behoorlijk tot zeer behoorlijk' uit de bus. De commissie heeft echter niet alleen de kwaliteit bezien, maar ook de productiviteit gemeten door de aantallen dissertaties, boeken en artikelen te tellen. In het tijdschrift *Ars aequi* staat een aardig totaaloverzicht.²² Tussen de uiterste scores van 6.82 en 7.52 komt Leiden op 7.17. Dat kan dus beter. Aandacht verdient wel, dat sommige groepen en onderzoekers er beter vanaf komen dan met de financiële ondersteuning overeenkomt. Maar ach, kwaliteit loont niet altijd.

Het gevolg van de massaliteit

Het kon niet uitblijven. De massaliteit, de onpersoonlijke benadering van de studenten en de ronduit armoedige werkomstandigheden bezoedelden de naam van de faculteit. Het aanbod van studenten liep terug. In absolute aantallen zelfs dramatisch. Overigens was er bij alle juridische faculteiten, met uitzondering van Tilburg en Maastricht, een terugloop in de tweede helft van de jaren negentig en bleef het Leidse marktaandeel tot

1998 het hoogst. Van een aantal inschrijvingen beneden de 700 zou men vijf jaar tevoren flink zijn geschrokken. Dat was de straf van het *dédain* waarmee onze faculteit grote aantallen studenten had 'weggeplaatst' en van de rol van Assepoester die de Leidse universiteit haar rechtenfaculteit had toebedeeld.

Daar kwam nog een buitengewoon ongelukkige omstandigheid bij. Op het centrale niveau van de universiteit had men een plan voorbereid om docenten meer voor het onderwijs te motiveren. Meer betrokkenheid en interesse kan je een docent nu eenmaal niet opleggen. Daarom kwam de gedachte op de docenten voor te houden met echt geïnteresseerde en gemotiveerde studenten te kunnen werken. Dan pas is het leuk om les te geven. Studenten die uitsluitend lichamelijk aanwezig zijn inspireren een docent bepaald niet. Waarschijnlijk kan de docent met betrekking tot deze houding van de student wel de hand in eigen boezem steken, maar het kost nu eenmaal moeite zulke studenten te motiveren. Daarom zou ook de betrokkenheid van studentenzijde moeten worden gestimuleerd. Daartoe werd voorgeschreven, dat een student in een jaar een minimum aantal studiepunten zou moeten behalen op straffe van verwijdering van de opleiding.

Deze regel kwam naar buiten als het bindend studieadvies (BSA).²³ Publicitaire organen wierpen zich met graagte op dit voorstel. 'Pedant' van Leiden, te denken dat men alleen daar de goede studenten kan aantrekken en houden. Op de televisie werd de rector magnificus onmiddellijk in de verdediging gedrongen: 'Leiden gaat werken met een oprotadvies', aldus een vertegenwoordigster van de studentenbeweging. Deze publiciteit kwam vooral voor de rechtenfaculteit hard aan. Veel rechtenstudenten zijn in hun studiekeuze nu eenmaal minder duidelijk uitgesproken dan studenten die kiezen voor exacte vakken, talen of geneeskunde. Rechtenstudenten zijn doorgaans langzame starters, die op de middelbare school nog niet de kans hebben gekregen te zien wat hun studie zoal kan inhouden. Zij zijn zich in het eerste jaar nog aan het oriënteren en geven doorgaans veel tijd aan het verenigingsleven. Daarin bouwen zij een netwerk op waarmee ze als juristen later letterlijk 'uit de voeten' moeten. Het propedeuserendement ligt daarom vrij laag en het risico van verwijdering van nogal wat rechtenstudenten is een realiteit. De veronderstelling is dan ook gewettigd, dat het afschrikwekkende effect van de publiciteit rond het BSA voor rechtenstudenten gigantisch is geweest. Decanen van rechtenfaculteiten elders lachten in hun vuistje. Een ervan zei tegen de Leidse decaan: 'Bedankt voor de honderd studenten extra die ik dit jaar kon inschrijven.'

Toch werd het motief, de vergroting van de motivatie van de docenten, ook in de juridische faculteit opgepakt. De onderwijsbegeleidingsvormen werden uitgebreid met een mentorstelsel: studenten bereiden wekelijks onder leiding van een ouderejaars hun werkgroepen voor. Ze hebben de grote lijn van de stof dan al gezien voordat zij college lopen of werkgroepen volgen en kunnen met gerichte vragen komen. Daarnaast treden docenten als mentor op. Zij houden onder meer uitgebreide kennismakingsgesprekken met de studenten en trachten persoonlijke contacten te leggen. De motivatie blijkt aan beide zijden, student en docent, inderdaad te zijn toegenomen. Het propedeuserendement is in ieder geval duidelijk gestegen. Nu de doctoraalfase!

Weer een opgaande lijn?

Het beeld van de faculteit aan het einde van het millennium is nog tamelijk somber. De faculteit heeft een fors imago probleem. Er ontbreekt ook nog zo het een en ander aan de organisatie. Het vorige faculteitsbestuur heeft in 1996 ingezet op een wijziging van de financieringsstructuur, die meer is gericht op betaling van onderwijs en onderzoek naar verhouding van voor de verschillende faculteiten vergelijkbare inspanningen. Dat is gelukt. Juristen zijn in Leiden nu niet meer de Assepoesters.

Daarnaast is in 1997 de toezegging gekomen dat de faculteit op één locatie zal worden gehuisvest. Het eilandenrijk, dat zich voor de onderwijsactiviteiten uitstrekte over wel elf verschillende locaties, wordt geconcentreerd in het Kamerlingh Onnes Laboratorium (KOL). De architect Hans Ruijssenaars maakte een prachtig ontwerp.²⁴ Alle activiteiten zullen vanaf 2002 daar plaatsvinden, behoudens enkele bijzondere projecten waarvoor het Gravensteen de locatie zal blijven, zoals het postacademisch onderwijs. Het afscheid van het tweede millennium betekent ook het afscheid van 'de' Hugo de Groot als werkplek, uiteraard niet van Hugo de Groot als inspirator. Het KOL zou dan ook zijn naam moeten dragen.

Een nieuw initiatief van het bestuur Franken (1995-1998) was om in de verwachting van het teruglopen van de studentenaantallen 'vooruit te vluchten'. De markt biedt mogelijkheden om andere groepen te interesseren voor een rechtenstudie dan alleen degenen die zojuist een middelbare school hebben afgerond. Deeltijd- of avondstudenten moeten verscheidene keren per week, meestal gehinderd door files, de reis naar Leiden maken. Waarom dan niet overlegd met beroepsorganisaties van fiscalisten of accountants om de werkgever te vragen aan deeltijdstudenten één dag per week vrij te geven? Zij zouden op die dag al het onderwijs in Leiden kunnen volgen en hoeven niet meer drie keer per week de reis te maken. Zo zijn overeenkomsten gesloten met het ministerie van financiën en de Federatie van Nederlandse belastingadviseurs voor een deeltijdstudie fiscaal recht en met de accountantsopleiding voor een kopstudie forensische accountancy. Deze vormen van contractonderwijs hebben de afgelopen drie jaar ongeveer 250 extra studenten opgeleverd. Tegen commercieel verantwoorde tarieven, dat wil zeggen zonder toerekening van overheadkosten en dergelijke aan de door de overheid gefinancierde activiteiten. Ook de uitbreiding van het LLM-programma (Leiden Law Master's degree) hoort tot de vlucht vooruit, die een beetje verbeeldingskracht en durf vereist.

Verbeeldingskracht en durf zullen rond de millenniumwisseling nodig zijn. Snijden in eigen vlees door weer opnieuw een debat aan te gaan over zogenaamde kernvakken die mogen worden behouden, ondersteunende vakken die ter discussie staan, en een restcategorie die kan of zal worden opgedoekt, lijkt niet erg productief. In de periode die dit verlag bestrijkt, is dit nu drie keer gebeurd. Daalder spuit in zijn *Universitair panopticum* over een van deze escapades zijn bitterste gedachten.²⁵

Naast verbeeldingskracht en durf moet er onder de Leidse juristen bovendien wat meer wij-gevoel zijn. Samen hebben wij de kans te laten blijken de tekenen des tijds te verstaan. Dat betekent juristen opleiden, die niet alleen kennis krijgen aangeboden, maar ook de gelegenheid om inzicht te verwerven in de maatschappelijke instituties en de wijze waarop het recht functioneert. Dan is het een pluspunt een Leids jurist te zijn.

Noten

- ¹ Ik dank de collega's H.G. Schermers en N.J.H. Huls voor informatie en commentaar die dit hoofdstuk ten goede zijn gekomen.
- ² Overzicht van de verhouding van het aantal kroondocenten op dat van het wetenschappelijk personeel als geheel in maart 1980: Leiden 24,5; Groningen 22,1; Utrecht 19,5; Rotterdam 21,2; Universiteit van Amsterdam 18,7; Vrije Universiteit 31,7; Nijmegen 27,2; Tilburg 30,5 (gemiddeld voor alle juridische faculteiten 23,3). Hieruit blijkt dat de Leidse situatie niet uitzonderlijk was.
- ³ *De faculteit der rechtsgeleerdheid en 2014. Over het profiel* 8.
- ⁴ *Ibidem* 10.
- ⁵ *Ibidem* 30.
- ⁶ H. Daalder, *Universitair panopticum. Herinneringen van een gewoon hoogleraar* (Amsterdam 1997) 217.
- ⁷ Er werd voor de zekerheid maar met een hoog afvalpercentage rekening gehouden.
- ⁸ Aan de Einsteinweg in de polder Leeuwenhoek. Zie over dit uit 1972 daterende collegezalencentrum J. Dröge, E. de Regt, P. Vlaardingebroek (red.), *Architectuur en monumentengids Leiden* (Leiden 1996) 89, en voorts in deze bundel hoofdstuk 9.
- ⁹ Het gaat om het voormalige Pharmaceutisch laboratorium, Hugo de Grootstraat 32, daterend van 1895-1897, en het Laboratorium voor organische chemie, Hugo de Grootstraat 27, daterend van 1896-1898. Zie J. Dröge, E. de Regt, P. Vlaardingebroek (red.), *Architectuur en monumentengids Leiden* 87-88, met de afbeeldingen 111-112, alsmede de afbeelding bij dit hoofdstuk.
- ¹⁰ Voor de huisvesting van het CRI, Niels Bohrweg 1, aan het westelijke einde van de Wassenaarseweg, zie ook hoofdstuk 13.2 in deze bundel.
- ¹¹ Het Pieter de la Courtgebouw, Wassenaarseweg 52; zie hierover ook hoofdstuk 7 in deze bundel.
- ¹² Daalder, *Universitair panopticum* 209.
- ¹³ Eén studiepoint staat voor een week studie van 40 uur, waaronder alle opleidingscomponenten vallen: onderwijs, oefeningen, literatuurstudie, voorbereiding van werkstukken, werkgroepen en tentamens. Een academisch jaar omvat 42 studiepunten. Een vierjarige opleiding bestaat uit 168 studiepunten.
- ¹⁴ De afkorting OQ stond voor 'onderzoeksquintessens': essentieel onderzoek, dat bij beoordeling van het onderzoek echter niet of moeizaam gehonoreerd werd.
- ¹⁵ Juvenalis, *Satyra* I 168.
- ¹⁶ Zie over het Z- en VF-systeem van onderzoeksfinanciering ook hoofdstuk 4 in deze bundel, en hoofdstuk 7 onder 'De ontwikkeling van een facultair onderzoeksbeleid'.
- ¹⁷ (Deventer 1979) 94 bladzijden.
- ¹⁸ Over ERASMUS (European Action Scheme for the Mobility of University Students) meer in hoofdstuk 5, eerste sectie onder 'internationalisering', en in hoofdstuk 14 in deze bundel.
- ¹⁹ C. van Vollenhoven was van 1901 tot 1933 in Leiden hoogleraar in het recht vigerend binnen Nederlands-Indië.
- ²⁰ *Onderwijsvisiting rechtsgeleerdheid. Januari 1997* (Utrecht 1997) 207.
- ²¹ *Ibidem* 208.
- ²² *Ars aequi* 45 (1996) nr. 7/8, 493 en volgende.
- ²³ Zie over het BSA ook hoofdstuk 7 onder 'Ontwikkelingen in het onderwijs', *tutoraat en bindend studieadvies*, hoofdstuk 12 onder 'Student en maatschappij', en hoofdstuk 13.5 onder '1999'.
- ²⁴ Zie over dit plan ook hoofdstuk 15 in deze bundel, in de sectie 'Een plaats van licht'.
- ²⁵ Daalder, *Universitair panopticum* 218.